

В. І. Решова, викладач музичного мистецтва та сольфеджіо;
Г. Ф. Тимченко, завідувачка бібліотеки, СШ № 133 «Лицей мистецтв», м. Харків

«КОБЗАРСЬКЕ МИСТЕЦТВО — НЕВИЧЕРПНЕ ДЖЕРЕЛО УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ» (для учнів 4-х класів)

Мета: формувати уявлення учнів про творчість народних співців-виконавців історичних пісень і дум — кобзарів, їхню роль у розвитку української національної культури.

Завдання:

- ✗ освітні — поглибити знання про музичні інструменти кобзарів, особливості гри на них, про жанри пісень, що виконували кобзарі;
- ✗ виховні — виховувати ціннісне ставлення до культури, української літератури та народної музичної творчості, почуття патріотизму та краси;
- ✗ розвивальні — формувати мовлення та творче мислення; закріплювати навички співу, слухання й аналізу музичних творів; удосконалювати вміння роботи з книгою та довідковими виданнями.

Обладнання: CD-програвач, аудіозаписи, комп'ютер і мультимедійний проектор, мультимедійна презентація.

Музичний матеріал: дума «Про козака Голоту», історичні пісні Марусі Чурай: «Ой, на горі та женці жнуть», «За світ встали козаченьки».

ХІД УРОКУ

Учні входять у клас під пісню «Ой, на горі та женці жнуть».

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

»» Бесіда

1. Що таке український епос?
2. Які епічні жанри вам відомі?
3. Хто така Маруся Чурай?
4. Чим відрізняється дума від історичної пісні?

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ УРОКУ

Учитель. Сьогодні на уроці ми вшановуємо пам'ять творців та виконавців дум, історичних і козацьких пісень — кобзарів.

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Бібліотекар. Історія українського народу пов'язана з визвольною боротьбою. Розташування України в центрі Європи робило її привабливою для жорстоких загарбників-поневолювачів — турків, татар, поляків.

“ Я дав цілу нову галузь мистецтва — це кобзарське мистецтво. Я підвів під нього науковий фундамент і від сліпецького примітиву довів до грядниць справжнього мистецтва.

Г. Хоткевич

Завантажуйте презентацію за адресою:
<http://journal.osnova.com.ua/journal/44>

Починаючи з XIV ст. і до XX ст. включно українці відстоювали себе як націю. Саме в цей час в українському фольклорі з'являються музично-поетичні твори епічного (героїчного) характеру.

До епічних жанрів належать історичні пісні та думи. Детально ці жанри ви аналізували на попередніх уроках. А хто ж складав, виконував та співав ці твори?

Виступи учнів із підготовленими заздалегідь повідомленнями.

СЛАЙД 3

1-й учень. Складали та виконували думи та історичні пісні кобзарі, мандрівні музиканти та співці, більшість із яких були осліплені в турецькій неволі. Їх виводили по селах хлопчики-поводирі.

2-й учень. Із XVII ст. кобзарське мистецтво бурхливо розвивається. Ще за часів Богдана Хмельницького в козацькій школі при Запорізькому Війську молоді козаки опановували гру на кобзі. Це входило в обов'язкову програму підготовки молодих воїнів, тобто існувала кобзарська школа. Кобзарями ставали козаки, які отримували музичну освіту.

СЛАЙД 4

3-й учень. Богдан Хмельницький поновив давньоруський звичай, коли кобзар їхав слідом за гетьманом, підбадьорюючи своїм співом та грою військо на вдалих бойовий похід і перемогу над ворогом.

СЛАЙД 5

Бібліотекар. Пригадаємо слова видатного українського поета Тараса Григоровича Шевченка:

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине.
От де, люде, наша слава,
Слава України.

Збереглося багато дум, що оспівують визвольну боротьбу українського народу на чолі з Богданом Хмельницьким.

Це «Перемога під Корсунем», «Хмельницький та Барабаш», «Іван Богун». Зі знищенням Запорозької Січі в червні 1775 року за наказом російської цариці Катерини II кобзарське мистецтво занепадає. Кобза стає забороненим інструментом, а кобзарів жорстоко переслідує влада.

4-й учень. Щоб заробити собі на життя, кобзарі на сільських майданах та біля церков співали релігійні та ліричні пісні на побутові теми. Емоційне, щире виконання кобзарем цих пісень слухачі сприймали зі сльозами на очах. А коли майстер грав веселу пісню на святі або весіллі, це викликало відповідний відгук у запальному танці.

СЛАЙД 6

Бібліотекар. Повертаючись до творчості Т. Г. Шевченка, у його вірші «Перебендя» знаходимо такі рядки:

Перебендя старий, сліпий, —
Хто його не знає?
Він усюди вештається
Та на кобзі грає.
А хто грає, того знають
І дякують люди:
Він їм тугу розганяє,
Хоть сам світом нудить.

СЛАЙД 7

Бібліотекар. Відомий український поет А. Малишко у своєму вірші «Про Перебендю» також звернувся до цього образу:

Перебендя на весіллі грає,
Перебендю — хто його не знає?
Посідаймо біля нього ми,
Де на струни падають громи,
Ластівки на вилеті гарячому,
Весело старому і незрячому!
Бийте струни, горе — не біда,
Йди в танець, Яремо Галайд!
Йди в танець, Оксано із Вільшани!
Скільки в тебе, старче, тої шани.

СЛАЙД 8

Учитель. Ми будемо говорити також про музичні інструменти співаків-виконавців — кобзу та бандуру. Бандура — український народний струнний щипковий музичний інструмент. Це вдосконалена кобза. Грають на бандурі сидячи, тримають її під нахилом так, щоби приструнки перебували праворуч, а баси — ліворуч. Перебираючи приструнки пальцями правої руки, створюють мелодію, а на басах лівою рукою виконують супровід до неї.

З початку свого існування бандура мала 7–9 струн, пізніше — 20–30 струн, а сучасна академічна бандура нараховує 60 струн.

Виконання дум і пісень кобзарями носило імпровізаційний характер. Особливістю виконання тогочасних кобзарів було вміння відтворювати четверті, восьмі та шістнадцяті тону у виконанні речитативом. Співаючи, музикант міг прикрашати вокальну партію численними мелізмами (мелодичними зворотами). Це додавало відповідного характеру виконанню й було зрозуміло кожному слухачу. Для людей, що слухали кобзаря, це була не тільки проспівана історія, а й спілкування з музикою та поетичним словом.

Дума завжди розпочиналася вступом — заплачкою, а завершувалася повчальним словом — славословієм.

СЛАЙД 9

Учитель. На жаль, багато дум утрачені назавжди. Але це мистецтво ніколи не припиняло свого існування і розвитку. Так, у XIX ст. дуже відомим був кобзар, виконавець народних дум, історичних, побутових, жартівливих та сатиричних пісень Остап Микитович Вересай. Творчість цього народного музиканта високо оцінив Т. Г. Шевченко, який послав йому на знак шани свого «Кобзаря» з підписом: «Брату Остапу від Т. Г. Шевченка».

СЛАЙД 10

Учитель. Не менш відомою статтю був український письменник, історик, бандурист, композитор, педагог Гнат Хоткевич, який народився та жив у нашому місті.

СЛАЙД 11

Учитель. Ім'я цієї видатної людини носить Міжнародний конкурс виконавців на українських народних інструментах, який проходить з 1997 року. У цьому конкурсі неодноразово брали участь юні музиканти нашої школи.

І сьогодні, на початку XXI ст., дума знову звучить. І не лише на вулиці, а й у концертних залах. Кобзарське мистецтво відродилося завдяки музикантам, закоханим у бандуру, українську народну музику.

Бібліотекар. На уроці ви отримали знання про творчість виконавців українського національного епосу — кобзарів.

Пропоную вам із допомогою довідкових видань самостійно виконати завдання.

Учні об'єднуються у дві групи, кожна група отримує завдання.

СЛАЙД 12**Завдання першої групи**

Знайдіть у «Довіднику з історії України» визначення слова «кобзарі» та назвіть найвидатніших відомих виконавців.

(Кобзарі — українські народні співці, виконавці історичних дум, що супроводжували свій спів грою на кобзі. О. Вересай, А. Шут, Р. Холодний, М. Кравченко, Г. Гончаренко, І. Кучеренко та ін.)

Завдання другої групи

Знайдіть у «Словнику музичних термінів» визначення слів «кобза» та «бандура», з'ясуйте відмінності між цими інструментами.

(Кобза — старовинний український народний струнно-щипковий інструмент. Має від 8 до 16 струн.

Бандура — український народний щипковий інструмент. Має 10–14 басових струн і багато приструнків. У XVIII ст. бандура прийшла на заміну кобзі.)

Бібліотекар. Давайте перевіримо, як ви впорались із завданнями. Молодці, ви все зробили правильно.

СЛАЙД 13

Учитель. Ви вже знаєте, що найпоширенішими жанрами у виконанні кобзарів були історичні пісні та думи. Пропоную вам прослухати твори цих жанрів, слідкуючи по книзі за їхнім текстом, і виконати завдання. Відповіді запишіть у таблицю в зошитах, зазначивши назву твору, його жанр і тематику.

Учні продовжують роботу в групах. Їм надають для прослуховування думу «Про козака Голоту», історичну пісню «За світ встали козаченьки» та літературні тексти цих творів.

Завдання першої групи

Який із наданих для прослуховування творів належить до жанру українського епосу — думи? Визначте тематику твору.

Завдання другої групи

Який із наданих для прослуховування творів належить до жанру історичної пісні? Визначте тематику твору.

СЛАЙД 14

Учитель. Після виконання завдання перевірте себе.

	Назва	Жанр	Тематика твору
I група	«Про козака Голоту»	Дума	Національна визвольна боротьба, перемога українського козака над татариним
II група	«За світ встали козаченьки»	Історична пісня	Піднесення бойового духу воїнів, виступ козацького війська в похід

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. А зараз давайте перевіримо, що ви запам'ятали про кобзарське мистецтво гри та співу.

Відповіді учнів на питання за темою уроку.

1. Хто такі кобзарі?
2. Хто й за яких обставин ставав кобзарем?
3. Де кобзарі вчилися грати?
4. Який музичний інструмент прийшов на заміну кобзі? Чим вони відрізняються?
5. Чому Тараса Шевченка називають Кобзарем?

СЛАЙД 15

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Опрацювати матеріал «Думи», «Сяйво козацької слави» (за підручником Аристової Л. С. «Музичне мистецтво для 4 класу»), с. 19–22.
2. Прочитати вірш Т. Г. Шевченка «Перебендя».
3. Знайти в додатковій літературі відомості про видатних українських кобзарів XIX–XXI ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристова Л. С. Музичне мистецтво : підручник для 4 кл. / Л. С. Аристова, В. В. Сергієнко. — К. : Вид. дім «Освіта», 2015. — С. 19–22.
2. Бех І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Бех, К. Чорна // Шкільний світ. Музика. — 2014. — № 23. — С. 5–21.
3. Бондарь Т. Ю. Учитель и библиотекарь — сотрудничество, сотворчество, содружество! / Т. Ю. Бондарь // Школьная библиотека. — 2010. — № 6. — С. 97–100.
4. Довідник з історії України (А–Я): посіб. для серед. загальноосв. навч. закладів. / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. — 2-ге вид., доопр. і доповн. — К. : Генеза, 2001. — 1136 с.
5. Іваницький А. І. Український музичний фольклор : підручник для вищих учбових закладів / А. І. Іваницький. — Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. — 320 с.
6. Інтегровані уроки в початковій школі / упоряд. Н. С. Вегера. — Тернопіль — Харків: Ранок, 2010. — 160 с. — (Серія «Відкритий урок»).
7. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання : посіб. для вчителя / Н. Миропольська та ін. — Тернопіль : Навч. книга — Богдан, 2006. — 240 с.
8. Новосельська О. О. Співпраця бібліотеки з учителями-предметниками / О. О. Новосельська // Шкільний бібліотекар. — 2013. — № 9. — С. 3–15.
9. Рідна моя Україна: Свята, традиції, обряди, ворожіння, прикмети, повір'я нашого народу / Укладач І. Сметана. — Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2011. — С. 260–263, 296–297.
10. Саркіян Г. Б. Як провести інтегрований урок / Г. Б. Саркіян, Л. І. Федорченко // Класному керівнику. Усе для роботи. — 2013. — № 2. — С. 27–36.
11. Український національний епос // Музична школа. — 2010. — Вип. 20. — Ч. 2. — С. 46–48.
12. Юцевич Ю. Словник музичних термінів / Ю. Юцевич. — К. : Музична Україна, 1977. — 206 с.

ДУХОВНИЙ СПАДОК НЕВМИРУЩОГО ГЕНІЯ

- ✘ Музична спадщина митця включає хоріві та вокальні твори в супроводі фортепіано, бандури (скрипки) або інструментального ансамблю. Загальний композиторський доробок налічує майже 400 творів, яких за життя автора було видано тільки 28.

■ Гнат Мартинович Хоткевич (псевдонім Галайда) — видатний український письменник, мистецтвознавець, композитор, театральний і громадсько-політичний діяч

- ✘ Хоткевич почав вивчати гри на бандурі 1896 р. і як бандурист-соліст об'їхав майже всі великі міста України. На базі народного способу гри на бандурі, який використовували слобожанські кобзарі, Хоткевич створив свою так звану Харківську школу гри на бандурі.
- ✘ 1902 року на XII Археологічному з'їзді він організував виступ кобзарів та підготував доповідь, яка мала вирішальне значення для подальшого розвитку кобзарського мистецтва в Україні. Це був перший відомий виступ ансамблевого виконавства на бандурі.
- ✘ 1909 року у Львові він видав перший підручник гри на бандурі.
- ✘ У 1926–1931 роках керував класом бандури в Харківському музично-драматичному Інституті.
- ✘ Працюючи над удосконаленням конструкції бандури, створив педагогічну літературу для бандури «Підручник гри на бандурі» (1909, 1929, 1930, 1931), «Короткий курс гри на бандурі» й уклав низку композицій і обробок народних пісень.
- ✘ У 1928–1931 роках керував Полтавською капелою бандуристів, для якої створив поважний репертуар. Колектив під його орудою досяг такого успіху, що став першим радянським колективом, який отримав контракт на гастролування Північною Америкою.
- ✘ Працюючи викладачем літератури в Харківському технікумі, паралельно читав лекції про кобзарів і бандуристів, вів клас бандури в Харківському музично-драматичному інституті, організував робітничий хор та інструментальний ансамбль у одному з прилеглих до Харкова сіл. Крім цього, редагував літературно-громадський тижневик «Гасло».
- ✘ Написав більш як 300 літературних творів.